

ENGLEZA CA LIMBĂ CUNOSCUTĂ: O CARTE IGNORATĂ DESPRE TRANSILVANIA SECOLULUI AL XIX-LEA

Lia Brad Chisacof*

Abstract: *A perusal of an ignored book dedicated mainly to the second half of the 19th Century Transylvania makes up the following article. Its author, William James Tucker is quite unknown and seems to have authored just one book. To believe his own identification he was an English, teacher of English language, in search of a job in central Europe. He is nevertheless quite likely to have accepted a task out of which the book was issued, namely to check the degree of ethnic resentments mainly in Transylvania with a special stress on anti-semitism.*

Keywords: William James Tucker, Transylvania, anti-semitism, imagology, travel literature.

A venit probabil vremea re-considerării bibliografiei constituite din literatura de călătorie prin simpla ei re-lectură. Este ceea ce vom face în rândurile care urmează.

Spre deosebire de abordările deceniilor imediat următoare anului 1989 când lumea vestică își descoperea cu toate mijloacele (deplasări la fața locului, lectura literaturilor naționale și mai ales contactul direct cu localnicii) contra-parteia estică stabilind niște modele de interpretare (imaginea celuilalt, stereotipuri, mituri) preluate cu mare plăcere de autorii din Est¹, abordarea noastră asupra perspectivei britanice asupra românilor se vrea mai pragmatică, distanțându-se de scheme prestabilite. În acest scop am revăzut scrierile de călătorie, dar și sintezele de istorie și presa completând, atunci când a fost cazul, bibliografia cu piese ignorate sau chiar necunoscute.

Perspectiva britanică asupra Transilvaniei se resimte în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de lucrări cu clară înclinație și poate chiar comandate. Astfel, Charles Boner² își afirmă fără ocolișuri dorința de a ajuta administrația austriacă în îmbunătățirea performanțelor mai ales în provincia ei cea mai importantă, Transilvania cu puțin înainte de dualism³.

* Cercetător științific I dr., Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române; email: lia_chisacof@yahoo.co.uk

¹ Excepționala lucrare a lui Carmen Andraș *România și imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 2003, este reprezentativă la modul ideal pentru această tendință.

² Charles Boner, *Transylvania Its Products and its People*, London, Longman, Green, Reader and Dyer, 1865, passim.

³ *Ibidem*, p. VII.

O lucrare neintrată în vizorul cercetării românești, poate pentru că autorul ei nu este un nume afirmat prin alte lucrări în afara acesteia, este *Life and Society in Eastern Europe* datând din 1886. Autorul său se numește William James Tucker⁴ și s-a aflat în Transilvania în 1880, căutându-și de lucru ca profesor de engleză. Autorul se prezintă singur la începutul cărții sale:

„Sunt un lingvist rătăcitor⁵ ... În haina mea roasă sunt un gentleman, în pantofii cumpărați pe datorie – gentleman din naștere! Ca atare, oriunde aş vagabonda, o fac având la mine scrisori adresate unor oameni influenți, bogați și importanți. Aristocrați sau plebei, evrei sau creștini, locuind orașele de la care mi-am luat adio cu disperare, mi-au dat scrisori de prezentare către diversele lor coterii, rude și legături care locuiesc în orașele în care eu, din nou plin de speranță și fierbând de așteptări, am hotărât să locuiesc în căutare de învățăcei, în căutare de pâine”⁶.

Rezultatul „vagabondajului” profesoral sunt experiențe pe care autorul simte nevoia de a le împărtăși sub forma unor „fragmente de jurnal așternute pe hârtie la întâmplare”. Lucrurile nu stau chiar așa. Practic demersul său este antropologic, petrece până la urmă perioade variabile ca lungime în diversele comunități etnice dominante în Transilvania și trage concluzii strict personale. Vom proceda la detalierea lor.

Despre comunitatea săsească, Tucker se informează călătorind la Sibiu în căutare de elevi. Fusese prevenit că nu îi va găsi. Într-un sat îl întâlnește pe directorul școlii, Mühlhaus, care vorbea engleză pentru că trecuse prin America poate chiar și prin Anglia. În anturajul acestuia constată care erau prejudecățile sașilor în legătură cu ungurii și românii. Îi considerau leneși. Satul săsesc este îndestulat și senin, învățătorul – director de școală se plânge însă de lipsa banilor lichizi, satul așadar avea o economie de subzistență. Învățătorul-preot nu are nicio proprietate personală, folosea proprietatea foarte generoasă a parohiei. Englezul îi propune sasului o comparație cu condiția învățătorilor din Anglia, mult mai săraci⁷. Comunitatea săsească a sașilor avea grijă de văduve și de neputincioși ajutându-i la munca câmpului. Membrii acesteia sunt extrem de harnici, la strânsul fânului muncesc toată ziua iar pe lună plină muncesc și noaptea, odihnindu-se doar când e foarte cald. Tradiția comunității includea o pază călare folosită în timpuri vechi contra invaziilor turcești. Fortificația din jurul bisericii unde se aflau cândva inclusiv adăposturile pentru alimente și animale era acum în ruină, totuși mai existau niște șoproane în care sătenii își țineau fânul. Amintirea asediilor turcești

⁴ Cartea sa are ca titlu: *Life and Society in Eastern Europe* [Viață și societate în Europa de Est] și a apărut în 1886 la Editura Sampson Low, Marston, Searle, & Rivington din Londra, editură cu un spectru larg de publicații și o conexiune americană.

⁵ William James Tucker, *Life and Society in Eastern Europe*, London, Sampson Low, Marston, Searle, & Rivington, 1880, p.1. [infra: *Life and Society...*].

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ *Ibidem*, p. 45.

era încă vie, acestea se terminau de obicei iarna, prin epuizarea turcilor care nu aveau cum să se hrănească în satul ocupat de ei din care locuitorii se retrăseseră în biserica fortificată luând cu ei toate animalele și păsările. Școala, în fapt o încăpere, se afla într-un turn, copiii trebuiseră feriți în vremuri de atac. Este vizitată o casă de om bogat, rudă cu învățătorul care era și organistul bisericii. Suzi, fiica acestuia cânta la pian. Oaspetele nu este întâmpinat „cu urbanitatea maghiarului, deferența românului, afectarea israelitului servilitatea țiganului”, ci cu un salut drept și scurt, se aduc puține complimente, dar predomină cordialitatea. Oaspetii sunt serviți cu șuncă, brânză și vin. În casă era o curățenie desăvârșită. Camera cu pat semăna cu un interior românesc. Gazdele sunt conștiente de o rămânere în urmă ce îi caracterizează, efect al conservatorismului comunității. Ideea maghiarizării îi oripilează, sunt convinși că nu vor învăța maghiara niciodată. Fetele sunt măritate doar în satul lor, chiar dacă în felul acesta toți locuitorii satului sunt rude între ei. Mariagele se hotărau de la nașterea copiilor⁸. Băieții făceau parte dintr-o frăție până la însurătoare iar satul avea un sfat al care era consultat pentru orice situație mai deosebită din viața locuitorilor lui.

Sașii sunt convinși de misiunea lor reușită de civilizare „în mijlocul sălbaticilor”, speră ca englezul să nu fi găsit ceva de admirat la maghiari, secuii sunt rezonabili, acesta nefiind cazul românilor, evreilor sau țiganilor. Englezul îi asigură că cele trei națiuni au calitățile lor nefiind nicidecum atât de răi precum îi descriu ungurii sau sașii. Sasul ține să mai spună că națiile disprețuite nu își întrețin ca ei mecanismul de la fântâna bisericii. Soția acestuia crede că englezii sunt probabil mai deștepti decât sașii dacă produc mașinile agricole pe care familia ei le are. Învățătorul se gândește că dacă n-ar fi fost atacați de turci și sașii ar fi făcut invenții ca cele englezești. Suzi își prezintă trusoul în mare parte cusut de ea. Piese din lucrurile aflate în îndestulata casă sunt vechi, unele din 1647, după cum se poate citi din broderia scrisă ce le decorează. Familia are bijuterii scumpe, cele mai multe cu aspect oriental și complet deosebite de cele văzute la români.

Etnia maghiară este scrutată din toate unghiurile. Tucker petrece un timp la Budapesta unde are o rudă. Acolo nu are șanse de a preda engleza, pentru că șaptezeci de doamne englezoaice o fac mulțumindu-se cu o plată mică. Este îndrumat către provincii, unde în orașe greu accesibile ar putea avea succes cu predarea limbii sale materne. Ajunge astfel la Cluj, prilej de a prezenta comunitatea maghiară din Transilvania. De sărbătoarea Tuturor Sfinților se află în preajma Cimitirului Central, îl cunoaște apoi pe un actor care compară atitudinea bisericilor catolică și protestantă (anglicană) față de teatru. E conștient că din cauza limbii teatrul maghiar e limitat doar la propria țară. Singura soluție ar fi ca actorii să învețe limbi străine foarte bine, pentru ca apoi să le folosească pe scenă. În parcul central ascultă un cuplu de bătrâni nobili sărăciți de un anume Goldberger care vor să se retragă la Graz.

⁸ *Ibidem*, p. 421.

Tucker vizitează pe rând o moșiereasă ai cărei cinci fii ilustrează diverse situații: unul e chefliu amator de muzică țigănească (prilej cu care aflăm cam cum trăia o familie de lăutari)⁹, altul e militar în termen și își descrie datoriile de soldat, altul e negustor și renegat de familie.

O altă vizită este la țară la o moșie a unui conte. Pe drum, Tucker întâlnește un preot catolic care se teme că vizitatorul e evreu. Este un prilej de a întâlni o așezare de țigani¹⁰. Atât femeile, cât și bărbații fumau din pipe de lemn. I se explică că sunt de toate confesiunile, locuiesc la marginea satelor unde li se repartizaseră loturi cu câteva secole în urmă în încercarea de a-i sedentariza. Satul unguresc era foarte curat, cu case albe. Este primit cu plăcere în casa parohială în care pe lângă bucătăreasă se afla și o vrăjitoare țigancă. Ajunge la casa nobilului care, printre altele, are plăcerea de a vâna rațe ochind de la fereastra casei. Este invitat să petreacă acolo două săptămâni, ocazie cu care cunoaște un întreg anturaj de nobili. Cel care asigură contabilitatea moșiei este anti-semit și astfel nu primește împrumuturi cu dobândă mică¹¹. Comportamentul abuziv îi caracterizează. O contesă îi explică englezului cum în zonă în unele sate trăiesc laolaltă mai multe naționalități care însă nu se căsătoresc între ele. Contesa îi considera nobili pe secui, însă pe sași lași și trădători¹² și era o entuziastă a maghiarizării care cuprindea și numele localităților. Îl amintește fără să-i dea numele pe Charles Boner care s-a documentat pentru o carte care până la urmă nu era favorabilă maghiarilor. O doamnă în vârstă e revoltată de proiectul de lege ce permitea căsătoriile inter-religioase sperând ca acesta să nu treacă de Senat¹³. Într-o discuție, Tucker le spune gazdelor maghiare că maghiarizarea e o greșeală:

„După părerea mea lucrați cu toții greșind serios; politica voastră nu e trainică și suprastructura instituțiilor voastre politice, deși onestă la vedere, se sprijină pe un teren nesigur, bătut de vânturi și spălat de apele unor facțiuni dezordonate. Voi, câțiva maghiari, fără niciun ajutor și fără nicio afecțiune a cuiva, vă luptați să vă păstrați dominația peste un număr imens de rase străine, la ale căror strigăte de ajutor vor răspunde mai devreme sau mai târziu aliați străini ...”¹⁴.

Englezul vizitează și piața centrală a Clujului:

„Ticsită de negustori de cai și vizitii maghiari, porcari bulgari, olari sași, împletitori de paie moldoveni, vânzători români de cergi, ciobani aromâni, geamgii slavoni, spoitori de cazane croați, prăjitori de castane friulani, cămătari evrei, negustori de cereale armeni, bijutieri dalmațieni, rânzari șvabi, tocilari bosniaci, țesători sârbi de covoare, negustori de sticlă din Boemia, vânzători turci de pipe și fierari țigani ...”¹⁵.

⁹ *Ibidem*, p. 58–59.

¹⁰ *Ibidem*, p.73–74.

¹¹ *Ibidem*, p. 123.

¹² *Ibidem*, p. 130–131.

¹³ *Ibidem*, p. 199.

¹⁴ *Ibidem*, p. 211.

¹⁵ *Ibidem*, p. 213.

Este primit de o doamnă Decsenyi și de fiul acesteia, prilej de a face considerații comparate în legătură cu maniera în care maghiarii, respectiv, englezii își primesc musafirii:

„Mâna care ți se întinde ca să o întâlnească pe a ta nu a fost școlită cu artificii ce indică gradele de răceală sau cordialitate care se predau în cercurile convenționale. Nu exista nicio teorie asupra lui «cum să dau mâna cu el» niciun sistem de «ține-l la distanță» nici privire înghețată, nici imobilitate a buzelor, nici atingere rece a mâinii, nici simulare a atingerii cu vârful degetelor, nici ton al vocii potrivit ocaziei, tăceri de înaltă clasă, de joasă clasă, de clasă nici joasă nici înaltă, ci între cele două la care ești supus zilnic când faci cunoștințe noi printre afectații, înfumurații și plinii de prejudecăți insulari britanici”¹⁶.

Aceeași doamnă îi face o expunere de mitologie și istorie maghiară, după cum îi explică cum pe lângă intelectualitate și clasa muncitoare maghiară este anti-semită¹⁷. Fiul ei îl informează despre situația economică a Ardealului în care nu sunt încurajați investitorii străini.

Autorul ajunge la unitarienii secui. Un ziar local numit „Știrile Zilei” anunțase prezența în Transilvania a profesorului englez în culori favorabile, iar zvonurile din oraș erau că el se afla acolo pentru a studia situația din Ardeal și pentru a da lecții. Unitarienii au legături cu Colegiul Unitarian de la Londra. Cu o istorie separată de a maghiarilor, fiind urmașii trupelor cu care Attila a invadat Europa, secuii se consideră mai nobili decât aceștia. Eroul lor național e Francis David.

Vine și rândul comunității românești din Transilvania.

Sintezele engleze sau britanice de istorie a românilor ajung adeseori la greco-catolicismul românesc pe care îl explică cu mai multă sau mai puțină acuratețe. Să precizăm de la bun început că perspectiva britanică asupra realităților românești poartă amprenta specifică unei firești distanțe în spațiu dublată de construcțiile mentale corespunzătoare (detașare, generalizări, etc.). Totul e perceput din punctul de vedere dictat de propria realitate imperială, de religia protestantă.

Într-o lucrare datând din 1931, intitulată *The Roumanian Handbook*¹⁸ găsim pasajul următor :

„Când Austria a anexat Transilvania prin tratatul de la Carlovitz din 1699 nobilimea a mai păstrat o oarecare autoritate independentă îndată după anexare. Austria a inițiat o propagandă catolică în rândul populației românești a provinciei și a reușit să unească pe o parte dintre ei bisericii catolice. S-au pus bazele unei biserici greco-catolice în care se slujea după ritualul grecesc în română, dar majoritatea românilor transilvăneni au rămas legați de religia ortodoxă ...”¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*, p. 238.

¹⁷ *Ibidem*, p. 244.

¹⁸ Norman Forter, Demeter B. Rostovsky, *The Roumanian Handbook*, London, Simpkin Marshall, 1931.

¹⁹ *Ibidem*, p. 81.

„Explorarea” comunității românești se face cu pretextul vizitei pe care i-o face autorului un popă român greco-catolic. Impresia este instantaneu pozitivă:

„Îmbrăcămintea sa scrupulos de ordonată venea în contrast mare cu aspectul prezentat de obiectul demn de dispreț încovoiat într-o poziție prostească în poșta satului descris de mine puțin mai înainte. Îmbrăcămintea celui care mă vizita se compunea din odăjdii negre ample de mătase, în timp ce brăul îi era încins cu un șal de mătase vișiniu amplu desfășurat ale cărui capete atârnav pe laturi. Pălăria pe care o ținea în mână era de castor cu boruri largi dintr-un negru sclipitor, împodobită cu șiret auriu care se termina în ciucuri. Pletele negre îi acopereau ceafa. Trăsăturile îi erau pregnante și deosebit de frumoase. Nasul era fără doar și poate roman armonizând bine cu sprâncenele bine arcuite. În ochii săi căprui luminoși era o căutătură pătrunzătoare. Partea de jos a feței lui era acoperită de o barbă lungă mătăsoasă care îi ajungea până la brâu și era foarte neagră. Buzele erau puțin întredeschise lăsând să se vadă spre avantajul ei albeața sclipitoare a dinților bine împlânați. Un zâmbet, dacă i s-ar fi ivit pe buze, cu farmecul acesta fascinant, ar fi fost de ajuns să captiveze inima unei femei. Vocea lui, deși tunătoare și puternică, era melodioasă dincolo de o limită”.

Surprizele urmau de abia din acest punct. Preotul greco-catolic vorbea bine, deși cu un accent specific ... engleză:

„Mi s-a adresat în engleză, cu accent clar străin dar lipsit de nazalitate sau accente guturale. «Caut un domn englez căruia doresc să-i prezint omagiile mele». A spus cu o delicatețe suavă «și am citit pe trăsăturile dumneavoastră anglo-saxone ca l-am găsit în domnia voastră» a adăugat cu o înclinație respectuoasă a capului în timp ce îmi întindea mâna”.

Englezul a fost curios să afle cu cine avea onoarea. Era preotul Romulus Maftעי în legătură cu care suntem liberi să ne închipuim cum, conform hotărârilor congresului scolastic Arhidiecezan de la Blaj, întrunit la 1-5 iunie 1873, prin care se cerea preoților, protopopilor și învățătorilor-cantori să muncească „zi și noapte” pentru asigurarea bunei funcționări a școlilor confesionale, inclusiv și a acelor școli care au ajuns în proprietatea statului, pentru a „nu se pierde de neam”, era inspector școlar, în protopopiatul lui. De altminteri, el se prezintă singur:

„Am fost ales de curând protopop al parohiei din O.²⁰ situată la câteva mile de de Cluj²¹. Numele este foarte plăcută pentru că O. este satul meu natal. Ani de zile am avut onoarea să fiu secretarul mitropolitului Bisericii Unite la Sibiu²². Venerabilul prelat s-a adevărit la hirotonisirea mea foarte important pentru destinul meu și faptul că eu mă adresez astăzi dumneavoastră în limba maternă i se datorează. Treburile m-au adus la oraș acum câteva zile și întâmplarea a făcut să citesc anunțul dumneavoastră la cafenea și după ce am mai întrebat lumea, am aflat

²⁰ Numele satului e indicat doar prin inițială și autoarea prezentului articol crede că este vorba despre Ocolișel. Ruinele amintite în apropiere ar putea fi Cetatea Liteni.

²¹ În text cu numele maghiar, Kolozsvár.

²² În text cu numele maghiar, Nagyszében.

că sunteți un adevărat fiu al Albionului. Atunci m-am hotărât să vă caut ca să vă rog să mă luați de elev, ar fi pentru mine mare satisfacție să citesc nobilii dumneavoastră autori clasici sub îndrumarea dumneavoastră atentă și să mă bucur de avantajul conversației domniei voastre, prin care cunoștințele mele de engleză s-ar putea probabil îmbunătăți”.

Englezul ține să remarce că are o engleză bună.

„Da, vorbesc bine. Dar fluenta nu înseamnă perfecțiune și îmi propun să mai fac o vizită în Anglia cam peste un an și mi-ar plăcea să îmi dedic timpul liber din această perioadă îmbunătățirii contactului cu această limbă”.

Englezul primește să îi fie învățător preotului, cu condiția ca lecțiile să se facă în satul românului unde urma să fie oaspete o zi pe săptămână. Pe drumul spre satul greco-catolicului englezului i se prezintă situația învățării limbilor străine la Cluj:

„Nu ai prea mult de lucru la Cluj. Cred că ai venit unde nu trebuia ... Aici nu există spirit antreprenorial și deci limbile moderne nu se cer ... Studentul e prea sărac iar cei care nu sunt săraci se scuză că în afară de maghiară și limbile moarte au de învățat româna, germana și una din limbile slave ca să poată avea relații cu diverse alte naționalități sau ca să facă diverse căutări literare. Nici chiar germana nu e cultivată cu asiduitate așa cum s-ar cuveni cu o limbă de circulație internațională. Am suferit atâta oprimare germană că și limba ne-a devenit nesuferită. Consecința e aceea că orice orășean, maghiar sau român au lăsat germana nefolosită după 1848 și e cât se poate de dezavantajat, căci îndată ce pleacă de la el de acasă și trece de pădure se vede înconjurat de oameni cu care nu poate să schimbe mai mult decât un salut ...”.

Întrebat ce scopuri urmăresc românii, preotul răspunde :

„Independența. Transilvania a fost cândva a noastră, va fi iarăși a noastră. Întreaga populație a tuturor celorlalte naționalități care locuiesc în principat nu ajunge la numărul populației românești. Suntem încă un popor cucerit, deși 1848-ul a îndepărtat jugul servituții. Suntem încă supuși la nenumărate supărări care ar cere mult timp să fie enumerate”.

În privința limbilor vorbite în Ardeal pare extrem de bine informat:

„Germana e internațională dar ungureasca e doar o limbă vorbită de țărani până în 1848, când noi am speriat nobilimea maghiară atât de rău că s-a apucat să învețe limba. Maghiarii râd de noi că ne purificăm limba²³ da uite-te la a lor! Limba noastră a fost mutilată, noi acum o fățuim și o vindecăm; a lor nu a fost niciodată nici măcar în mică măsură asociată cu vreo limbă clasică și se afla doar în gura plugarilor. Cu toate astea, ei acum construiesc o suprastructură și

²³ Romulus Maftel pare să fie la curent cu dicționarul tezaur al autorilor A. Treboniu Laurian și C. Massim apărut în 1871. Dicționarul a fost desigur criticat pentru exagerarea formulei puriste, dar a fost redactat cu profesionalism și timp de un secol a fost singurul dicționar academic elaborat în întregime. Vezi A. Hanganu, *August Treboniu Laurian și dicționarul-tezaur al limbii române*, „BiblioScientia” nr. 7–8, 2012, p. 5–10.

remodelează totul. A noastră are un trecut – a lor niciodată, cu excepția timpurilor când, sub domnia unor regi maghiari s-au făcut eforturi s-o introducă la curte și în cercurile de învățați care, totuși, au renunțat la ea în favoarea latinei. Strămoșii noștri, după cucerirea lui Traian, au luat din latină și acum suntem mândri că e a noastră; dar maghiarii au furat din limbile Europei și Asia în general, schimbându-le și alterându-le puritatea virgină a obiectului furat, astfel încât în procesul maghiarizării originea cuvântului nu mai poate fi stabilită ... Birocratul austriac stăpânitor, răcnind la maghiar și la român ca să-l facă ascultător și răcnind a lor **muss sein** la o țărănime înfricoșată, și-a pus amprenta pe mintea maghiară și forma coruptă muszáj în haină ungurească este acum acceptată ca formă pur maghiară ... Sasul, aducând cu el civilizația occidentală și-a construit o haus; cuvântul maghiar haz nu e prin urmare altceva decât haus-ul săsesc orientalizat. Sasul și-a construit un stall pentru animale; maghiarul a corupt cuvântul la istallo. Astea sunt doar câteva din miile de cazuri pe care vi le pot arăta. De ce ei, cu toate aceste realități se laudă pompos cu puritatea orientală a limbii lor?”

Il conduce în biblioteca lui:

„O încăpere mică ce conținea un număr considerabil de lucrări. El mi-a arătat cu mândrie cărțile englezești și franțuzești, printre care erau o selecție bună de autori clasici în ediții ieftine și câteva numere dispartate din **Edinburgh Review** și **Revue des Deux Mondes**. Deși nu avea niciun set complet din vreunul din aceste periodice, unele aveau pagini vădit tocite cu pasaje purtând urme de degete și asta pe numere din mulți ani. Pe acestea le aprecia foarte mult.

Am ținut minte pe dinafară unele din eseurile engleze și franceze din revistele astea, cel mai bun mod de a dobândi o limbă, îmi zise el. Măcar de-am avea și noi reviste ca astea! Dar toate la timpul lor; nici Roma nu s-a clădit într-o singură zi. Vorba aceea. Avem și noi o academie de învățătură și cultură literară care să-i ajute pe autorii noștri să învingă greutatea nenumărate până să ajungă la celebritate.”

Îi vorbește așadar despre Academia Română, dar îl amintește și pe Andrei Șaguna.

„Dacă nu era Șaguna și eforturile lui cu sacrificiul de sine demn de toată lauda, am fi avut și mai puțin decât puținul pe care îl avem acum”.

„Cine e Șaguna ?”. Întrebă nedumerit englezul.

„Mitropolitul nostru vestit. A făcut mult pentru progresul învățământului nostru în timpul episcopatului lui. A deschis gimnaziile la Blaj, Năsăud, Brașov pe lângă alte instituții de educație în alte părți ale țării. Avem fundații și îi trimitem pe tinerii de perspectivă să studieze la Viena, Leipzig, Paris și Berlin.”

Apare nepoata, Ileana pe numele ei, care prin calitățile sale îl cucerește pe autorul memoriilor dacă nu cumva este un personaj colectiv foarte bine alcătuit în sensul cel mai pozitiv:

„Iliana era cu adevărat o fată deosebit de frumoasă de tip daco-roman. Frumusețea unei italiene, ridicată la pasiunea unei andaluziene și binecuvântată cu simetria unei grecoaiice întărită apoi cu melancolia visătoare a unei orientale nu

aveau cum să se întrupeze într-o formă umană care să rivalizeze cu splendoarea acestei daco-române. Ochii ei de un câprui prea auriu ca să fie aluniu, erau mari și lucitori, în ei pasiunea se concura cu sentimentul. Erau umbriți de gene lungi și mătăsoase. Fruntea ei, cu o formă pură era de o albeață lăptoasă, obrajii aveau o piele ce semăna cu un trandafir roșu muiat în lapte, atât de armonios era ascuns trandafiriul. Nasul, să-i zic roman ? Nu, era doar pe jumătate și jumătatea care nu era romană trebuie să fi fost dacică, fiind foarte bine subliniată, cu un contur prea aparte ca să nu fie clasificat ca istoric ... Gura nu-i era mică, o gură numită vulgar mică e disproporționată față de față; era ceea ce femeile virtuozose numesc cu invidie «dulce dar puțin cam mare» iar bărbații cinstiți observă ca «pur și simplu delicioasă»; în timp ce tinerii într-o efuziune de adorație ar fi zis că dinții ei albi ca zăpada și bine împlântați sunt «șiraguri de perle strânse una lângă cealaltă». Bărbia era rotundă, plină și puțin ieșită în afară, binecuvântată cu o gropiță. Simetria feței îi era grecească; de o talie de viespe încorsetată în balene care să dea o linie falsă a pieptului nu putea să fie vorba; dar veșmântul care o îmbrăca sugera mai degrabă decât să ascundă suplețea formelor ei grațioase. Era în straie țărănești – cele mai pitorești din toate costumele populare feminine valahe. Șuvițele ei lungi, brunete le purta într-o singură costiță împletită cu panglici albastre și roșii și împodobită cu un buchet de flori după urechea dreaptă. Fusta ei lungă, ajungând aproape până picioare, cădea în falduri ample, mânecile brodate cu arabescuri albastre la încheietura mâinii, peste umeri și pe piept; șiruri de coral îi împodobeau gâtul; un șorț din țesătură de lână cu inserții de fir de aur și argint și ață de diverse culori lucrată ingenios în tipare de arabesc îi atârna de mijloc, iar la spate purta un șorț asemănător de mai mari proporții. Ghetele îi erau din piele roșie, grele și stângace. Pe mână avea câteva brățări de argint și inele pe degete. Vocea îi era puternică totuși moderată, pe când ea, cu multă vivacitate în vorbă în graiul latin românesc-vlăhesc. O femeie bătrână îmbrăcată într-un costum asemănător cu cel al fetei, din materiale mai închise la culoare și cu o basma de mătase în culori sumbre pe cap a venit din adăpostul ei de după sobă și mi-a întins mâna – o mână aspră, osoasă, deformată de ani întregi de muncă grea în gospodărie. Mi-a adresat la rândul ei câteva vorbe cărora, neștiindu-i limba, i-am răspuns ungurește”.

Unchiul punctează prompt:

„Nu vorbim ungurește în casa noastră românească, mi-a zis protopopul în engleză. Nepoata mea și fratele meu înțeleg puțin nemțește. Pe fată o învăț eu, iar fratele meu a făcut armata acum mulți ani în Austria. Mama nu vorbește decât românește ...”.

Vine rândul casei spre a fi examinată:

„Camera în care am fost introdus era mare, înaltă, și boltită în parte cu înfățișare țărănească parte cu înfățișare de oraș. Podeaua era foarte albă cu bucăți de covor întinse în toate părțile. Un pat așezat într-un colț era încărcat preț de un stat de la tavan cu perne, cearceafuri, pături și saltele, lauda și mândria oricărei gospodării românești și, așa cum aveam să aflăm mai târziu, și a celor săsești; tăblia

patului era din lemn lustruit, nu tot astfel era masa din mijlocul casei, care era mai simplă; scaune grele, butucănoase, nelustruite, cu spătar înalt o înconjurau. O consolă aurită, cu o oglindă mare cu ramă aurită era așezată între ferestrele fără perdele. Ferestrele duble aveau obloane roșii, iar între ele plante, unele înflorite. Există o vitrină de sticlă cu decorațiuni, bijuterii, și cărți, tavă și peste care erau coarne de cerb prinse în capete de căprioare și cerbi făcute din teracotă. În timpul acesta un urs împăiat, un lup împăiat și o bufniță împăiată stăteau pe rafturi apropiate lângă puști și pistoale. Soba de ceramică era foarte mare și căldura din cameră mult mai mare decât era sănătos să fie”.

Este invitat la masă unde, după toasturi i se dă să guste ca o curiozitate mămăligă bine condimentată cu condimente scumpe, găscă cu fructe glasate și, ca desert, diverse jeleuri și dulcețuri din pepene și piersici udate cu esență de trandafiri sălbatici ce creșteau din abundență în zonă²⁴.

Printre experiențele antropologice ale englezului se numără și o înmormântare la care se duce împreună cu gazda. Este șocat de faptul că mortul este cu chipul descoperit și observă atent niște obiceiuri pentru el străni. Un bărbat rănit își freacă rana de trupul mortului ca să se vindece, iar o fetiță cu febră duce la coșciug o bucată de ață măsurată după înălțimea ei cu incantația: „Să mă răcesc când te răcești și tu”.

Asistă și la hora satului, care se petrece la „casină”, căminul cultural. Este surprins de felul în care se petrece dansul, cum tinerele vin cu prăjituri. În casină cântă o orchestră de țigani iar băutura este ținută în butoaie. Remarcă o tânără care cântă o doină ale cărei strofe încep cu „Frunză verde lemn uscat”. Preotul îi explică că multe din obiceiuri au rădăcini romane.

Uitându-se într-un carnet de note, preotul îi citează apoi englezului un imn bisericesc englez²⁵ după care îi traduce în engleză un cântec bisericesc românesc al cărui original e greu de identificat.

Un întreg capitol este dedicat dansului la care sunt martori. Este vorba despre „Rața”, al cărui text este și reprodus. E preferatul frumoasei Ileana, iar preotul îl explică în sensul unui joc de copii²⁶. Bine informat și dând dovadă că a călătorit în Regat, preotul dă o completă explicație dansurilor (mai corect jocurilor) românești:

„După cină o să mai vezi câteva dansuri de-ale noastre, am să ți le explic. Așa cum arată acum, după ce au suferit atâtea transformări, e greu să le găsești originea, Cele mai multe din dansurile noastre se bazează pe dansuri romane, dar după trecerea a două mii de ani au mai păstrat foarte puțin din natura lor inițială. Ar trebui să vezi Călușarii din România dansat de formația de călușari de la București în săptămâna

²⁴ William James Tucker, *Life and Society ...*, p. 328.

²⁵ Este vorba despre un imn latinesc, *O bona patria*, tradus în engleză la 1858 ca *For Thee o dear country*.

²⁶ Dansul are un pas ce imită mersul raței. Așa cum se poate vedea acum pe rețelele media, acesta s-a păstrat până azi în Moldova și Basarabia, unde pare să fi rămas specializat ca dans al copiilor.

dinaintea Rusaliilor. Atunci sunt Moșii, sărbătoare în memoria morților. E o sărbătoare foarte solemnă ce atrage sute de mii de pelerini din toate părțile țării în capitală. Pe un câmp larg înafara orașului, împânzit de tarabe și corturi, lumea se îngheșuie ca să vadă spectacolul. Un mare târg care ține o întreagă săptămână precede festivitățile iar în seara lăsată pentru acest dans vine formația de călușari. Originea ei se regăsește în timpul domniei lui Numa Pompiliu și se presupune că s-a născut dintr-un eveniment petrecut în timp ce domnea acesta. Pe când ciuma făcea ravagii pe toată întinderea imperiului, regele, vestit pentru credința sa, a văzut cum îi cade din cer la picioare un scut, trimis lui de zeița Egeria și de muze ca să-l apere de ciumă. După ce ciuma a dispărut, regele, respectând misiunea cerească, a comandat încă unsprezece scuturi care să semene celui fermecat. Ca să apere siguranța celor douăsprezece scuturi s-a alcătuit un grup de dansatori numiți salii care la ocazii festive ale statului dansau niște dansuri ciudate, purtând scuturile care erau purtate în procesiune în jurul orașului. Formația de călușari așa cum o vedem azi are doisprezece bărbați care ca să fie inițiați în misterele dansului trebuie să facă un noviciat timp în care trebuie să practice abținerea totală, parte din ceea ce mănâncă fiind arpagicul. La brâu poartă cingători groase de piele și trebuie să facă neîncetat exerciții fizice. Unul dintre cei doisprezece e căpetenie și are numele de vătaf. În mână poartă toți bâte ce reprezintă scuturile Egeriei sau poate bețele de care se sprijineau scuturile. Dansurile lor sunt peste măsură de caraghioase, una dintre figuri fiind că un dansator se trânteste la pământ și ceilalți se aruncă peste el. Călușarii sunt admirați ca un grup de bărbați creditați a urma scopuri semi-sfinte, semi-diavolești în virtutea cărora sunt respectați și au privilegiu, deși civilizația care se prefigurează pare să le fi pus gând rău”.

Britanicul vede și alte dansuri dar nu are timp să le descrie:

„Folclorul și obiceiurile acestui interesant popor sunt prea complicate ca să se preteze la o narațiune grăbită cerând și retribuind apoi un studiu special ...”.

Vine ceasul despărțirii de comunitatea românească:

„Atunci la revedere O., fericit sat daco-român. La revedere minunatei Ileana și fetelor prietene cu ea, și să-ți dea soarta cititorule să cazi pradă zâmbetelor lor !”.

Din „comunitatea” românească mai făcea parte și un boier, pe nume Vazul Kantalup (sic!)²⁷, fugit în Ardeal din Țara Românească (sau poate din Principatele Unite) după săvârșirea unui omor din gelozie. Tucker îl vizitează la Cluj. Cu un aspect dur și reputație pe măsură, Kantalup este un bun soț unei frumoase doamne răsfățate, boieroaică româncă, care vorbește și citește asiduu literatură atât în franceză, cât și în engleză.

E limpede că Tucker, nume adevărat sau pseudonim, are o sinceră afecțiune și chiar admirație pentru români, cu atât mai mult cu cât în periplul său transilvănean auzise multe calomnii venite cu precădere de la maghiari la adresa acestora:

²⁷ William James Tucker, *Life and Society* ..., p. 51–66.

„... Nu am putut în niciun chip să îmi reprim verdictul care mi-a scăpat printre buze. Păi valahi, daco-români sau ce sunteți voi rivalizați prin frumusețea rasei voastre și în perseverența hărniciei cu compatrioții voștri maghiari orgolioși, strigați tare să audă toată lumea calomniile vindicative proferate la adresa voastră, eu unul nu pot să mă supăr pe arborele vostru genealogic roman pe care ați așezat atâta prisosință, trâmbițata voastră limitare și indolenta ignoranță se datorează numai faptului că ați funcționat atât de mult timp ca o națiune învinsă, strivită și abuzată. Libertatea v-a făcut umani și îi va face oameni și pe cei din nația voastră care mai depind în supraviețuire de nații străine, când frânele exploatații sociale vor fi înlăturate, atunci în gloria libertății regăsite veți putea forma împreună un bastion de neînving contra politicii de maghiarizare a dușmanilor voștri”.

Tucker nu a rămas în Transilvania negăsind suficienți elevi și a plecat spre Bucovina²⁸.

Contextualizând, ne dăm seama că acest demers antropologic se suprapune peste momentul creării în 1882 a ligii anti-semite, amintite de altfel în introducerea lucrării:

„M-am străduit”, ne spune autorul „din toate puterile să descriu diversele rase eterogene ce formează populația Transilvaniei. Am lucruri de spus despre obiceiurile și tradițiile lor, despre cum arată, ce straie poartă, religia lor, opiniile, aspirațiile lor politice etc. Deși nu mă pot amăgi că tabloul compus de mine e complet, sper totuși că se vor găsi puține lucruri ce duc în eroare sau exagerate”. Și continuă: „Neinfluențat de vreun spirit partinic sau inamicitate personală, m-am străduit să găsesc ceva de admirat în fiecare rasă. La maghiari și secui generozitate cavalerescă și prietenie caldă; la daco-români, multă nobilă încredere de sine și o galopantă dorință de cultură și perfecționare; la sași o zdravănă reputație și sânguință, o ospitalitate adevărată și cordială chiar dacă mai puțin luxoasă decât aceea a triburilor de origine orientală a căror ospitalitate rezidă într-o distracție generoasă a străinului”²⁹. Aceste trei naționalități nu erau singurele avute în vedere:

„Mai este și evreul. Cine poate să-i conteste creativitatea și perseverența aducătoare de succes ? Totuși, așa cum se știe prea bine, este hulit, disprețuit și rău tratat de concetățenii lui de altă rasă. Dar dacă, așa cum se trâmbițează, el e dușmanul societății, nu cumva societatea, prin lungă nedreptate și-a creat inamicul de care se teme, prin chiar disprețul pe care îl profesează ? Cum nu se poate scăpa de acesta – cămătarul este o figură inevitabilă, acolo unde risipa este o cutumă iar falimentul iminent, oare nu cumva bunul simț (nu mai punem la socoteală omenia și religia) dictează ca lui să i se permită să se bucure de poziția pe care a dobândit-o fără molestarea pe care o anume parte a societății reprezentată de Liga Anti-Semită, dorește atât de mult să o pună la cale ?”³⁰.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. VII.

³⁰ *Ibidem*, p. VIII.

Așadar, situația evreilor în centrul și Estul Europei. Este exact preocuparea mărturisită a magnatului și donatorului generos Moses Montefiore care a vizitat în 1867 Bucureștiul, unde a fost primit și de principele Carol³¹. Concluziile sale erau nuanțate iar vizita menită să atenționeze autoritățile românești în legătură cu adevărata importanță a comunității israelite. Tucker nu amintește în niciun moment de propria origine semită, se poate așadar să fi fost trimisul unei organizații sau al unei persoane pentru a constata o situație la fața locului. Ne atrage atenția faptul că pare să stăpânească bine maghiara care ar avea două posibile explicații: avea un talent deosebit pentru limbi străine și a deprins-o sau se pregătise în prealabil. Profitând de antisemitismul în creștere din mediile austro-ungare, ilustrând gradul ridicat de apropiere al fenomenului de către diversele categorii sociale, Liga Anti-Semită din Imperiul Austro-Ungar (care nu a avut o existență prea lungă), așa cum reiese dintr-o recentă contribuție³² reprezenta o formă de „antisemitism organizat” regăsindu-se mai ales în comunitățile maghiare de provincie ale Imperiului, exact cele vizitate de Tucker. Pretextul înființării acestei organizații fusese un pretins omor ritualic dintr-un mic orășel amintit de autor în cartea despre care s-a făcut vorbire mai sus³³ iar efectul, o violență răspândită în multe sate, dezbateri furioase în presă, precum și susținute agitații și luări de poziție împotriva evreilor.

Documentatul tur antropologic al Ardealului pe care l-am prezentat mai sus, o carte consistentă, are meritul unor aprofundări detaliate în primul rând ale vieții de zi cu zi din jurul deceniului al nouălea al secolului XIX. Cea mai importantă „surpriză” este din punctul nostru de vedere cea legată de comunitatea „englezitului” preot Maftci.

Am reprodus mai sus fragmente ce ni s-au părut mai semnificative și am încercat să descifrăm acele accente mai pregnant reprezentative practic în lipsa unor ecouri ale scrierii și în condițiile în care nici despre autorul ei nu am reușit încă să scoatem la iveală din surse exterioare cărții acesteia prea multe.

³¹ Vezi articolul nostru *Apparently successful: sir Moses Montefiore's Visit to the United Principalities*, în vol. *Doamna Academician Georgeta Filitti la 85 de ani*, Târgoviște, Edit. Cetatea de Scaun, 2023, p. 161–200.

³² Randolph L. Braham, Paul Hanebrink, *The Holocaust in Hungary: A Critical Analysis*, „Holocaust and Genocide Studies”, 34, no. 1 (Spring 2020), p. 1–17.

³³ William James Tucker, *Life and Society ...*, p. 362–365.